TIS KRIMMENEEL (7)

Gestraft

"metten stroppe ofte sweerde"

in de 16de eeuw

door Peter van den Elsen

In de Beknopte geschiedenis van Gemert beschrijft Martien van der Wijst in het hoofdstuk over 'misdaad en straf' een aantal gevallen van rechtspraak in de 16de eeuw, die onder andere leidde tot een vonnis "metten stroppen ofte sweerden"(1).
In deze 'tis krimmeneel' wil ik hierbij nog eens nader stilstaan. Na lange tijd grasduinen in het Kommanderij Archief van de Duitse Orde ben ik namelijk de oorspronkelijke archiefstukken hiervan tegengekomen en kon deze gegevens aanvullen met andere bronnen. Ook worden er in dit artikel enkele personen vernoemd die om de één of andere reden hun straf wisten te ontlopen (2).
Hoofdbron is een getuigenverklaring van een aantal personen in 1603, waarbij de door hen aangedragen voorbeelden de hoge jurisdictie van de Duitse Orde in Gemert moesten bewijzen(3). Als voorbeelden haalden de getuigen aan (4):

1. Joost van Bladel, vrijgelaten

Joost van Bladel, zoon van Gijsbert van Bladel, was een geboren burger en poorter van 's-Hertogenbosch. Hij oefende in 's-Hertogenbosch "int straetgen van Best" het beroep van "vleeshouwer ofte beenhouwer" (=slager) uit (5). Volgens de

getuigen in 1603 was Joost voor omtrent 54 jaren, andere getuigen noemen 56 jaren (= 1547/1549), in Gemert in hechtenis genomen, omdat hij "quaede feyten" had begaan. Hij werd voor de Gemertse schepenbank geleid en ter dood veroordeeld. Joost zou op het marktveld met "den sweerden" onthoofd worden.De knecht van de toenmalige schout Peter Willem Scheets, te weten Peeter Lamberts, had zand naar het marktveld vervoerd wat gebruikt zou worden om een verhoging te maken. Of, zoals schout Dirck van de Bogaart in 1603 getuigde, "datte sterfplaetse met sande was bereijt opt mercktvelt omtrent daer den lyntboom plach te staen". Het was namelijk gebruikelijk dat executies plaatsvonden op een verhoging, gemaakt van zand, zodat de toeschouwers de terechtstelling goed konden zien.
Vrienden van Joost van Bladel gingen er stellig van uit dat het vonnis voltrokken zou worden en hadden daarom een zekere 'Ruth de wever' gehuurd, die het lichaam na de executie moest begraven. De beul "ofte meester van scherpen gerichte", meestal iemand van buiten Gemert, was al ter plaatse gearriveerd. Het vonnis werd echter niet uitgevoerd, want door tussenkomst van vrienden van Joost uit 's-Hertogenbosch, maar bovenal door bemiddeling van een kapitein (elders "hopman ofte crijsoverste" genoemd) genaamd Strijthage, Joost was namelijk onder zijn vaandel soldaat geweest, werd met succes voor vrijlating gepleit. De toenmalige landkommandeur Wijnant van Breyll, Heer van Gemert, willigde het "bedden" van de vrienden in en gaf opdracht om Joost uit de "gevanckenisse" los te laten.
Hoe het met Joost van Bladel na zijn vrijlating vergaan was, dat wisten de Gemertse getuigen niet. Wel had men horen zeggen dat hij naar het land van Kleef vertrokken zou zijn. De getuigenis van Elisabeth Jans van Bladel, een oomzegster van Joost, bracht hierin opheldering. Na zijn vrijlating in Gemert was Joost inderdaad naar het land van Kleef vertrokken. Maar omdat hij "sijne quaede feyten" niet kon laten, werd hij aldaar eveneens gevangen genomen om tenslotte in Goch met het zwaard onthoofd te worden.

2. Goort de Becker, ontsnapt

Eerder al werd in Gemerts Heem melding gemaakt van het feit dat Gemert voor 1685 tot op zekere hoogte een vrijplaats voor misdadigers was. Een zekere Goort de Becker moge hiervan eveneens een voorbeeld zijn (6).
Een aantal getuigen verklaarden namelijk dat zij een zekere Guert de Becker, "ofte anders genoempt den quaeyen Guert", zeer goed gekend hadden. Deze Guert was door de hoogschout

van 's-Hertogenbosch gevangen genomen, maar Guert wist uit de gevangenis te ontkomen en vluchtte naar Gemert, waar hij zich een tijd lang ophield. Ook wisten ze te getuigen dat de hoogschout het Gemertse bestuur meerdere malen middels een schrijven had verzocht om Guert uit te leveren. Het verzoekschrift werd echter niet ingewilligd.

3. Aert die Molder, gehangen

Rond 1530, zo verklaarden de getuigen, was een zekere Aert die Molder opgehangen. Jacop Bartolomeussn. wist daarbij te vertellen dat hij van zijn ouders had horen zeggen dat Aert die Molder bij zijn grootvader, de molenaar Dierck Hanrick Diercksoon, als knecht had gediend. Overigens, Jacobs vader was nou ook niet bepaald een lieverdje, want in 1542 had Bartolomeus Diercksn. een zekere Rut Vreynsenssn. van Oerlo zodanig geslagen en verwond dat deze in het gasthuis van Gemert opgenomen moest worden. Maar Bartholomeus kwam er goed vanaf, Rut verklaarde namelijk voor de schepenbank dat hij de mishandeling die Meus hem had toegebracht door hem werd vergeven en kwijtgescholden (7).

4. Jan van Brecht, onthoofd

Rond 1536 werd een zekere Jan van Brecht met het zwaard onthoofd. Volgens de getuigen geschiedde de terechtstelling op het marktveld (8).

5. De drie 'Hazepoten', onthoofd

Omtrent het jaar 1559 werden drie personen, bijgenaamd 'de hasepoeten', gevangen genomen. Eén van het drietal werd in "het vangen also gequetst" dat hij in de gevangenis stierf. De twee andere hazepoten werden op Milschot met het zwaard onthoofd (9).

6. Christiaen Boel, gehangen

In 1571 nam schout Dirck van den Bogaart Christiaen Boel gevangen. Volgens de aanklacht was hij "een openbaar dief" en om die reden werd hij door de Gemertse rechtbank ter dood veroordeeld. De executie vond plaats op Milschot "metter stroppen aende galge", in het bijzijn van landkommandeur (10).

7. Een jongen van veertien jaar, genade

Op 12 april 1585 kregen twee jongens van veertien jaar ruzie wat zodanig uit de hand was gelopen dat de ene de andere met een eetmes had doodgestoken. De jonge messteker was er zo van geschrokken dat hij de benen had genomen. Zijn vader was daarop naar de schout gegaan in de hoop dat de landkommandeur hem vergiffenis zou schenken. Hendrik van Ruyschenbergh

ging op het verzoek in en schonk genade, mits de vader 50 gulden 'vlaems' zou betalen (11).

8. Geijs Geijssen, genade

Op 4 juli 1585 was het weer raak. Op die dag had Geijs Geijssen namelijk Jan Schooten met een eetmes doodgestoken. Uit angst voor de gevolgen had Geijs, die dicht bij de gemeentegrens woonde, met zijn vee en zijn familie de Heerlijkheid Gemert verlaten.
Geijs wilde echter weer in Gemert terugkeren en vroeg de landkommandeur om genade, waarvoor hij al zijn goederen en bovendien twee ingezetenen van Gemert als borg stelde. Na de opgelegde boete voldaan te hebben, werd het Geijs Geijssen vergund om zich weer in Gemert te vestigen (12).

9. Jan van Vechel, gehangen

In 1589 werd een zekere Jan van Vechel op Milschot opgehangen. Verdere gegevens zijn hiervan niet bekend (13).

10. Jan Teijsen en Geridt Custers, onthoofd

In het jaar 1595 werden een zekere Jan Teijsen en een zekere Geridt Custers, zoon van Henriekens Custers, naar Milschot overgebracht om aldaar met het zwaard te worden onthoofd (14).

NOTEN:

1. Martien van der Wijst e.a., Beknopte geschiedenis van Gemert, BGG nr. 4/5, Gemert 1980, blz. 32-36.
2. RA-'s-Hertogenbosch, Kommanderij Archief van de Duitse Orde (KADO) van Gemert, inv. nr. 195; Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te Noord-Brabant (PGNB), inv. nr. 26 D 138.
3. De aanwezige stukken in KADO Gemert inv. nr. 195 zijn kopieën van akten opgemaakt voor notaris Habraken te 's-Hertogenbosch (no 2, dd. 14-11-1603), in aanwezigheid van enkele met namen genoemde poorters van die stad, op verzoek van Mr. Niclaes Otto in naam van Hendrik van Holtrop, kommandeur van Gemert: en enkele kopieën van aktes opgemaakt voor schepenen van Gemert door J. Cluytmans (no. 3-5, d.d. 16-7-1603), notaris bij de raad van Brabant. De aktes werden opgemaakt om te bewijzen dat de hoog-schout van 's-Hertogenbosch zijn rechten in Gemert niet kon doen laten gelden, omdat de Duitse Orde in Gemert zowel de lage als hoge jurisdictie bezat. Zo kon de Heer van Gemert, of in zijn plaats de schout en de schepenen van de rechtbank, iemand ter dood veroordelen en evenzo kon de Heer personen die één of andere wetsovertreding begaan hadden, hun straf kwijtschelden.
4. Als getuigen worden op 14 november 1603 opgevoerd:
   - Diercken wed. Jan Antonissen van Wiel, omtrent 73 jaar
   - Thomas Peterssn. van Ravesteijn, loodgieter, 78 jaar
   - Tielman Henricxsn. van Bladel, knoockenhouwer, omtr. 73 jaar

- Jo. Johan van Boven, sergant van de compagnie voetsoldaten, Joncker Arndts Heym in dienst van het garnizoen van 's-Hertogenbosch, man van Elisabeth Jan Gijsbertssn. van Bladel, omtr. 70 jaar.

Als getuigen worden op 16 juli 1603 opgevoerd (alle geboren Gemertenaren):

- Dirck van den Bogaart, schout van Gemert, omtr. 77 jaar
- Thomas Diercxsn. Cremers, eertijds schepen, borgemeester en Heiligemeester, omtr. 78 jaar
- Hendrick Diercxsn. Cremers, eertijds borgemeester, omtr. 73 jaar
- Willem van Hout, eertijds schepen en borgemeester, omtr. 76 jaar
- Dierck zoon van schout Peter Willem Scheel, eertijds borgemeester en kerkmeester, omtr. 77 jaar
- Jacop Bartholomeussn., oud omtr. 67 jaar
- Wijnant Bartholomeussn., oud omtr. 55 jaar
- Anthonis Peterssn., kleermaker, omtr. 87 jaar
- Jan Peterssn., broer van de voornoemde, kleermaker, omtr. 85 jaar
- Jan Diercxsn. Thijssen, omtr. 70 jaar
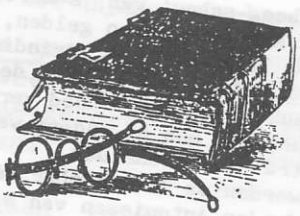
5. Martien vander Wijst e.a., a.w., blz. 32; KADO Gemert, inv. nr. 195 nr. 2-3; de getuigen wisten te verklaren dat Joost uit een echte slagersfamilie stamde.
6. KADO Gemert inv. nr. 195, nr. 3; Gemerts Heem jrg. 21 (1979 nr. 4), blz. 104-106, Peter van den Elsen, Tis Krimmeneel (2), Gemert, vrijplaats voor misdadigers.
7. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4; mogelijk dat deze Aert die Molder dezelfde persoon is als Art Arts van Woensel, die de bijnaam droeg Aert de Molder en gehuwd was met Jonkvrouw Sophie, dochter van Henrick van Espdonck. In welk jaar de terechtstelling plaatsvond is niet exact te zeggen, volgens de getuigen vele jaren voordat Jan van Brecht terechtgesteld werd (1536), bovendien had Jacop Bartholomeussn. (geb. ca. 1536) het zelf niet meegemaakt, maar het verhaalde van zijn vader gehoord; zie verder ook Gemerts Heem nr. 66, Peter van den Elsen, Molenaars te Gemert, blz. 8-9; RA'sHB, Gemert RA nr. 105 d.d. 5-6-1542.
8. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4; Martien van der Wijst e.a., a.w. blz. 33.
9. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4; Martien van der Wijst e.a., a.w. blz. 33.
10. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4; PGND inv. nr. 26 D 138, hfdst. L, Martien van der Wijst e.a., a.w. blz. 33.
11. PGNB inv. nr. 26 D 138, hfdst. L.
12. PGNB inv. nr. 26 D 138, hfdst. L.
13. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4; Martien van der Wijst e.a., a.w. blz. 33.
14. KADO Gemert, inv. nr. 195, nr. 4.